

Katarzyna Uklańska*

Papieskie życie po śmierci. Pośmiertne role Jana Pawła II jako wyraz życia społecznego i element kultury katolicyzmu

Śmierć człowieka to moment przełomowy, kończący jego życie na ziemi. To, co dalej dzieje się z człowiekiem, definiują poszczególne religie i wierzenia. Jednak bez względu na to, czy jesteśmy ludźmi wierzącymi, czy też nie, odejście człowieka z tego świata nie oznacza jego całkowitego zniknięcia z naszego życia.

Patrząc od strony materialnej, śmierć powoduje zerwanie więzi z otoczeniem. W sensie fizycznym człowieka już nie ma. Ustaje jego aktywność w świecie społecznym. Wydaje się jednak, że dokonuje się to tylko po stronie zmarłego. Jeżeli spojrzymy na śmierć jednostki z perspektywy tych, którzy wciąż żyją, na przykład jej bliskich, to trudno stwierdzić, że z ich strony również zostały zerwane wszystkie więzi z tą osobą. Zmarły pozostaje jeszcze obecny przez jakiś czas. Długość tej obecności jest uzależniona od siły więzi łączącej żyjącego lub żyjących ze zmarłym. Pod względem jakościowym ta obecność dotyczy sfery świadomości, a także częściowo materialnej. Jeśli chodzi o sferę świadomości – odnosi się to do pamięci o tej osobie, wspomnień czy opowieści. Z kolei pod względem materialnym zmarły pozostaje wciąż obecny w przedmiotach i w miejscach z nim związanych, fotografiach oraz dokonaniach. Można zatem powiedzieć, że jeszcze przez jakiś czas pozostaje wciąż w świecie żywych.

Wraz z upływem czasu natężenie, z jakim osoba zmarła oddziałuje także emocjonalnie na żyjących, ulega osłabieniu, ale wydaje się, że nigdy nie zanika całkowicie¹. Chociaż to okres żałoby jest czasem na uporanie się ze stratą, czyli

* Dr Katarzyna Uklańska, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa
e-mail: k.uklanska@uksw.edu.pl

dostosowaniem swojego życia do nowych warunków, w których trzeba sobie radzić bez tej osoby, to zazwyczaj do końca życia pamięta się o niej. Siła uczuć przypisywanych pamięci o zmarłym jest zależna od więzi, jaka nas z nim łączyła i od czasu, który nas dzieli od jego śmierci.

Forma, jaką przybierze przeżywanie śmierci jednostki, zależna jest od pełnionych przez nią ról życiowych i zajmowanych pozycji społecznych². Inaczej przecież odbiera się śmierć matki czy przyjaciela niż osoby, którą znało się przelotnie lub tylko ze słyszenia. Jeszcze inne odczucia budzi śmierć osób znanych. Więzy łączące nas z nimi mają inny charakter, w kontekście indywidualnym nie są aż tak emocjonalnie silne. Jednak, biorąc pod uwagę śmierć osoby powszechnie znanej i ważnej dla pewnej grupy społecznej, przeżywanie jej odejścia może być bardziej wyeksponowane, publiczne, intensywniejsze i wyposażone w duży ładunek emocjonalny. Natężenie przeżywania odejścia osoby publicznej uwidacznia się już w chwili jej śmierci lub tuż po niej. Apogeum tych przeżyć przypada na moment jej pochówku. Jego forma jest zazwyczaj uzależniona od okoliczności czasu i miejsca śmierci, a także od standardów grupy społecznej i pozycji zmarłego³. Niekiedy elementem pogrzebu jest uhonorowanie zmarłego wojskową asystą, szczególnym miejscem pochówku (stanowiącym ważne miejsce pamięci dla grupy), udziałem władz państwowych czy też oprawą artystyczną. W przypadku osób publicznych wspomnienia o nich, ich dorobek, a także niektóre przedmioty oraz miejsca stają się elementem świadomości społecznej. Przestają należeć do najbliższych zmarłego i nie są już tajemnicą. Także czynności, które wiążą się z opłakiwaniem zmarłego, mają charakter grupowy, a sposoby jego uhonorowania są rozmaite i niezwykle bogate. Żałoba ma wówczas charakter publiczny i wspólnotowy.

Bardzo wyrazistym przykładem wyjątkowych przeżyć oraz sytuacji towarzyszących odejściu osoby powszechnie znanej były wydarzenia po śmierci Jana Pawła II. Kres jego ziemskiego życia, który nadszedł 2 IV 2005 r., dał początek jego pośmiertnemu życiu społecznemu. Oznacza to, że dla rodaków papieża jego śmierć wcale nie była równoznaczna z kresem jego obecności. Dotyczy to rzeczywistości społecznej oraz religijnej. W socjologii takie zjawisko, gdy po śmierci fizycznej osoba wciąż egzystuje w świadomości społecznej i pamięci innych, określa się mianem życia społecznego na zasadzie przeciwieństwa

¹ A. Ostrowska, *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*, IFiS PAN, Warszawa 1997, s. 213.

² Ibidem, s. 6.

³ M. Kula, *Ostatecznie trzeba umrzeć*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 124.

śmierci społecznej⁴. Należy jednak podkreślić, że fenomen ten dotyczy osób powszechnie znanych i obdarzonych autorytetem. Dlatego też idealnie odpowiada sytuacji, jaka powstała w polskim społeczeństwie po śmierci papieża. Wydaje się, że zarówno osoba Jana Pawła II oraz jego dziedzictwo nadal oddziaływały na świadomość oraz działania Polaków.

Jak wyglądał ten proces? Po pierwsze, ludzie odnosili się do całego papieskiego dziedzictwa, to znaczy przetwarzali to, co Ojciec Święty zrobił, powiedział, napisał, jak się zachował. Po drugie, biorąc pod uwagę czynniki kulturowe, a szczególnie religijne (i tu uwzględniając założenie o łączności świata materialnego z niematerialnym), Polacy traktowali papieża jako tego, który choć odszedł, to wciąż interesuje się losem rodaków. Oczekiwali od niego opieki, tak jak w przypadku innych zmarłych, bliskich, bądź świętych. Ponadto, zwyczajnie po ludzku, nie chcieli pogodzić się z fizyczną nieobecnością Jana Pawła II.

Zarówno potoczna obserwacja, jak i badania opinii społecznej oraz analiza działań społecznych w okresie od papieskiej śmierci do beatyfikacji, prowadzą do prostego wniosku, że śmierć papieża Jana Pawła II nie zakończyła jego społecznej egzystencji. Pamięć o nim, jego zasługach i wydarzeniach związanych z jego śmiercią była wciąż żywa. Prawdopodobnie to silne emocjonalnie przeżycie śmierci papieża odświeżyło i wzmocniło społeczną pamięć o jego zasługach dla ojczyzny.

Zatem całe papieskie dziedzictwo włącznie z samym Janem Pawłem II jako swego rodzaju dobro narodowe Polaków, a posługując się językiem socjologicznym – jako ważne miejsce pamięci⁵, było przez nich utrwalane. Następowало to w dwojaki sposób, co przyczyniało się do umocnienia przekonania o papieskim oddziaływaniu pośmiertnym: za pośrednictwem przekonań funkcjonujących w świadomości społecznej oraz inicjatyw, które były realizowane do czasu beatyfikacji. W opinii społeczeństwa panowało przekonanie o wyjątkowości Jana Pawła II i jego zasług. Pośmiertne jego życie w świadomości Polaków to przypisywanie znaczenia jego dokonaniom, rocznicom związanym z jego życiem i deklaracje ich upamiętnienia, deklaracje modlitw do niego i w intencji jego beatyfikacji, podkreślanie jego wkładu w zmiany społeczno-polityczne, jakie zaszły w Polsce, przypisywanie mu pewnych ról (na przykład „przewodnika dla całego świata”, „kogoś podobnego do ojca”)⁶. Z kolei podej-

⁴ M. Zawila, *Religia i śmierć*, Nomos, Kraków 2008, s. 38.

⁵ Są to postaci i wydarzenia z przeszłości, które pełnią funkcję symboli zbiorowej identyfikacji. Jest to kanon historyczny narodu. Pojęcie zostało wprowadzone przez Andrzeja Szpocińskiego. A. Szpociński, *Przemiany obrazu przeszłości Polski. Analiza słuchowisk historycznych dla szkół podstawowych 1951 – 1984*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1989, s. 17.

⁶ *Jan Paweł II w opinii Polaków. Raport z badań społecznych CMJPII*, Warszawa 2007, s. 10.

momowane wówczas przez Polaków inicjatywy opatrzone były znaczeniem i sensem skupiającym się wokół przekonania, że oto odszedł człowiek wyjątkowy dla narodu i świata, któremu należy się hołd i pamięć. Miały więc one charakter działań społecznych. Były to między innymi: spotkania modlitewne w intencji jego beatyfikacji, modlitwy za jego wstawiennictwem, spotkania o charakterze religijnym, kulturalnym, sportowym, których był on centralnym punktem, stawianie pomników, zbieranie pamiątek i wystawy, świętowanie rocznic związanych z jego życiem, w tym także rocznic śmierci, uchwalanie przez organy państwowe i samorządowe aktów prawnych, których celem było jego upamiętnienie. Wydarzeniom tym towarzyszyła motywacja związana z upamiętnianiem i uczczeniem papieża.

Przekonania oraz działania Polaków nie były nieukierunkowane. Wręcz przeciwnie. Przekonania znajdowały swoje potwierdzenie w działaniach. Były więc one spójne i tworzyły pewną całość – na przykład w badaniach realizowanych na przykład przez Centrum Badania Opinii Społecznej i Centrum Myśli Jana Pawła II⁷ pojawiały się deklaracje modlitw o beatyfikację papieża. Organizowane były również modlitwy w tej intencji, albo przywoływano papieskie słowa o życiu dzieci poczętych w kontekście nowelizacji ustawy o aborcji i organizowano wystawę lub sympozjum o tej tematyce z nawiązaniem do nauczania papieża. Można więc powiedzieć, że dla Polaków Jan Paweł II odgrywał pewną rolę. Nie była to jednak tylko jedna rola, co w przypadku papieskiej działalności w różnych obszarach wcale nie jest zaskoczeniem.

Wydaje się, że w kontekście papieża można mówić przynajmniej o trzech najczęściej przypisywanych mu wówczas rolach: bohatera narodowego, świętego i nauczyciela.

Jan Paweł II jako bohater narodowy

Już w momencie śmierci Jana Pawła II nastąpiły wydarzenia, które stanowiły dla Polaków podstawę do uznania go za bohatera narodowego. Oto kilka z nich.

Kult bohaterów ma zawsze publiczny charakter⁸, co oznacza, że istnieje w przestrzeni dostępnej dla wszystkich. Po śmierci papieża ludzie zaczęli spontanicznie gromadzić się w miejscach publicznych, nie tylko kościołach, ale i na

⁷ *Refleksje i wspomnienia Polaków po śmierci Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS, BS/99/2005; Jan Paweł II w pamięci i w życiu Polaków. Komunikat z badań CBOS, BS/47/2010; Czekaając na beatyfikację Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS, BS/49/2011; Wartości Polaków a dziedzictwo Jana Pawła II. Raport z badań społecznych CMJPII w Warszawie, Warszawa 2009; Jan Paweł II w opinii Polaków. Raport z badań społecznych CMJPII, Warszawa 2007.*

⁸ P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Znak, Kraków 2005, s. 249.

placach, skwerach, ulicach, które były z nim związane. Zapalano tam znicze, formowano z nich symbole religijne, stawiano kwiaty i zdjęcia papieża oraz kładziono kartki z fragmentami modlitw. Ogólnodostępna przestrzeń stała się miejscem upamiętniania papieża i religijnego sposobu odnoszenia się do jego śmierci. Także przestrzeń medialna została w tamtym czasie zdominowana przez to wydarzenie – nadawano ciągle relacje na żywo z różnych miejsc, w których następowały wydarzenia związane ze składaniem hołdu papieżowi, reportaże, wspomnienia o nim, a także materiały dotyczące zasadniczych punktów jego nauczania. W okresie umierania i śmierci papieża oraz po nich pozostałe sfery życia społecznego zeszyły na dalszy plan, co również jest cechą charakterystyczną dla stosunku wspólnoty do bohatera narodowego. To jedno wydarzenie całkowicie zdominowało przestrzeń społeczną.

Jana Pawła II dotyczyła również zasada mówiąca, że cześć oddawana bohaterowi narodowemu ma wymiar państwowy⁹. Po jego śmierci ogłoszono żałobę narodową, opuszczono flagę państwową, podjęto w sejmie uchwałę upamiętniającą go i jego zasługi, a władze państwowe i samorządowe uczestniczyły w uroczystościach pogrzebowych.

Cechą kultu bohatera narodowego jest upamiętnianie w kolejnych latach wydarzenia jego śmierci. Nie inaczej było w przypadku Jana Pawła II – nieustannie odbywały się organizowane przez miasta obchody o charakterze publicznym i państwowym (między innymi rocznic), również wydawano państwowe akty prawne upamiętniające to wydarzenie i dokonania papieża.

Według Stefana Czarnowskiego, szczególnym miejscem kultu bohatera narodowego jest jego grób¹⁰, przy którym gromadzą się ludzie i czczą jego pamięć. Podobnie było w odniesieniu do Jana Pawła II. Pierwsza fala Polaków pojechała do Rzymu zanim papież zmarł, aby towarzyszyć mu na placu św. Piotra. Pielgrzymowali tam także zaraz po jego śmierci, chcąc zobaczyć go po raz ostatni, później jechali na papieski pogrzeb. W kolejnych miesiącach i latach odwiedzali jego grób, który stanowił wyjątkowe miejsce o niemalże sakralnym charakterze.

Wymienionym powyżej działaniom, które są przykładem jedynie niewielkiej części wydarzeń tworzących wyjątkową atmosferę wokół śmierci papieża, towarzyszyły również powszechnie funkcjonujące przekonania o papieskim bohaterstwie. Wspólnota, w imieniu której zawsze działa bohater narodowy, oczekuje od niego czynu fizycznego lub duchowego¹¹, który ma doprowadzić do zmiany

⁹ S. Czarnowski, *Dzieła: Kult bohaterów i jego społeczne podłoże. Św. Patryk, bohater narodowy Irlandii*, t. 4, PWN, Warszawa 1956, s. 20.

¹⁰ Ibidem, s. 22.

¹¹ P. Owczarek, *Karol Wojtyła – Jan Paweł II. Podhalańska opowieść o świętym. Od historii do mitu – studium antropologiczne*, Avalon, Kraków 2006, s. 32.

sy/tuacji ocenianej jako niepożądana. W przypadku papieża za taki wyjątkowy czyn uznany został jego wkład w wyzwolenie Polski i upadek systemu komunistycznego¹². Opinie Polaków na temat papieskich zasług przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Zasługi papieża Jana Pawła II dla Polaków według osób badanych w 2005 r. i 2010 r.

Co, Pana(i) zadaniem, Polacy zawdzięczają papieżowi Janowi Pawłowi II?	2005 r. [%]	2010 r. [%]
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Wyzwolenie Polski	28	39
Przyczynił się do przemian ustrojowych w Polsce, wspierał „Solidarność”, demokrację	14	19
Pomógł Polsce odzyskać wolność i niepodległość, uwolnić się od ZSRR, Rosji	12	19
Umożliwił integrację Polski z Unią Europejską, wejście do NATO	3	1
Upadek komunizmu, obalenie komuny	25	14
Pozycję Polski w świecie – rozświetlił Polskę, poprawił wizerunek Polski i Polaków w świecie	22	16
Kształtowanie sumień Polaków	20	16
Wpajał zasady moralne, umacniał wartości, udzielał rad i wskazówek, jak żyć, co jest dobre, jaki jest sens życia, przyczynił się do odnowy moralnej narodu, wzywał do obrony życia człowieka od poczęcia do śmierci, uczył dobroci, miłości, troski o dobro ojczyzny, swojego regionu, swojej miejscowości, umacniał tożsamość narodową, uczył postaw obywatelskich, poszanowania rodziny, przyjaźni, właściwego traktowania młodzieży, ludzi starych, stosunku do pracy, przyrody, wzywał do prawdy, uczciwości, stawiał nam wymagania; staliśmy się lepsi, nastąpiła duchowa przemiana, odbudowa duchowa narodu	10	6
Był wzorem, naszą chlubą, najwyższym autorytetem, przywódcą duchowym, prorokiem, świętym, wielkim papieżem, człowiekiem, nauczycielem; dał przykład, jak godnie żyć i umierać	5	5
Uczył szacunku, zrozumienia, tolerancji, wybaczenia, wzajemnej życzliwości, zaufania do innych, wiary w człowieka, wdzięczności, sam kierował się tymi zasadami, umiał wysłuchać każdego człowieka	5	5
Uwrażliwiał na los ludzi potrzebujących wsparcia, uczył (nauczył) solidarności międzyludzkiej, miłosierdzia, niesienia pomocy potrzebującym, zachęcał do współdziałania, organizowania się w celu pomagania ludziom, bronił pokrzywdzonych; z jego inspiracji powstawały dzieła miłosierdzia	3	1

¹² Refleksje i wspomnienia Polaków po śmierci Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS, BS/99/2005, s. 3; Jan Paweł II w pamięci i w życiu Polaków. Komunikat z badań CBOS, BS/47/2010, s. 8.

Tabela 1 – ciąg dalszy

1	2	3
Zbliżenie między różnymi wyznaniem, religiami, narodami, pokój na świecie	18	4
Starał się o zjednoczenie chrześcijan, ekumenizm, zbliżenie, pojednanie z wyznawcami różnych religii	8	2
Przyczynił się do zbliżenia, porozumienia, pojednania między narodami, krajami, grupami etnicznymi	8	2
Dbał o pokój na świecie, był wytrwałym orędownikiem pokoju, zdecydowanym przeciwnikiem wojny	7	1
Umocnienie wiary w Boga, religijności – pod wpływem jego osoby i nauczania wiele ludzi nawróciło, powróciło do wiary i kościoła, łączył ludzi z Bogiem, uczył, jak się modlić, Polska stała się bardziej katolicka, więcej ludzi chodzi do kościoła, ludzie nie wstydzą się swojej wiary	16	14
Zjednoczenie, pojednanie Polaków, pokój społeczny – przyczynił się do zgody i spokoju, złagodzenia konfliktów w Polsce, zjednoczyliśmy się jako polski naród oraz jako katolicy, jednał nas w Bogu, łączył wierzących z niewierzącymi, chciał, byśmy się pojednali	15	6
Podniesienie na duchu, umocnienie poczucia własnej wartości i godności	10	10
Podnosił na duchu – zapewniał wsparcie duchowe, modlił się za nas, przyjeżdżał z pielgrzymkami, dodawał otuchy, uczył odwagi, wzywał, by się nie lękać, wlał nadzieję na zwycięstwo w latach „Solidarności”, stanu wojennego, w przełomowym 1989 r. oraz w latach transformacji, zaszczerpił wiarę w lepszą przyszłość, obudził z marazmu, dał siłę i nadzieję	7	6
Umocniał w Polakach poczucie własnej wartości i godności, dał poczucie dumy narodowej, dowartościowywał młodzież, Polacy poczuli, że papieżowi na nich zależy, dodał wiary we własne możliwości, dał siłę, uświadomił nam naszą godność, prawa i obowiązki, przyczynił się do zmiany mentalności	4	4
Budowanie więzi z młodzieżą – kochał młodych, ufał im, pokładał w nich nadzieję, dowartościowywał ich, dodał im wiary w siebie, przyciągnął do Boga i Kościoła, stawiał im wymagania, pozyskał zaufanie, zjednoczył młode pokolenie w Polsce i na całym świecie, młodzież stała się lepsza, bardziej wierząca w Boga, uwierzyła też w siebie i swoje możliwości, młodzi kochali papieża, ufali mu, był dla nich wzorem, prawdziwym Ojcem	7	3
Opiekę nad Polską i Polakami	4	2
Otaczał Polskę i Polaków szczególną opieką, troską, pomocą, chronił nas, czuwał nad nami, dbał o nasze interesy na forum międzynarodowym, udział w pomocy finansowej, rzeczowej (aparatura medyczna)	3	1
Wywierał wpływ na rządzących, polityków, mówił im, jak rządzić, co myśli o sejmie i rządzie, nawoływał do chrześcijańskich wartości, zasad moralnych w polityce; liczyli się z nim, miał wśród polityków duży autorytet	2	1

Tabela 1 – ciąg dalszy

1	2	3
Inne zasługi – był źródłem duchowych przeżyć, wzruszeń, uniesień, miłości, nadziei, poczucia własnej wartości, dumy, radości, współczucia, wdzięczności; pozostawił dziedzictwo, swoje dzieła, nauczanie, przesłanie	4	3
Poprawę relacji Kościoła z wiernymi i państwem – otworzył Kościół dla wszystkich ludzi, zmniejszył dystans między Watykanem a wiernymi, poprawił stosunki Kościoła z państwem, przyczynił się do poprawy sytuacji w Kościele	3	1
Wszystko lub dużo dobrego	3	2
Trudno powiedzieć	4	3

Źródło: *Jan Paweł II w pamięci i w życiu Polaków. Komunikat z badań CBOS, BS/47/2010, s. 8.*

Bohater ma również swoje święto państwowe – w 2005 r. 1/4 badanych Polaków popierała tę formę jako jedną z wielu możliwości uczczenia papieża¹³. Jeszcze w tym samym roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej przyjął ustawę mówiącą, że rocznica wyboru kardynała Karola Wojtyły na papieża, czyli 16 X, będzie obchodzona w Polsce jako Dzień Jana Pawła II¹⁴.

Jan Paweł II jako święty

Pierwsze oznaki, że postać Jana Pawła II kojarzona jest ze świętością, pojawiły się jeszcze za jego życia. Taki stan rzeczy ujawniła Magdalena Zowczak, stwierdzając go na podstawie badań prowadzonych w latach 1980 – 1984. Dowiodły one, że polski papież został nie tylko sanktyfikowany, ale i deifikowany, ponieważ przypisywano mu status mesjasza¹⁵.

Zaraz po jego śmierci pierwszy z wyraźnych sygnałów opinii o świętości Jana Pawła II pojawił się w postaci hasła „Santo subito! Święty natychmiast!” umieszczonego na transparentach i wykrzykiwanego podczas papieskiego pogrzebu. Papieską świętość ogłosiła też polska prasa zaraz po 2 IV 2005 r. Świadczą o tym następujące tytuły na pierwszych stronach gazet: „Święty, święty” („Rzeczpospolita”)¹⁶, „Santo subito!” („Gazeta Wyborcza”)¹⁷, „Jan Paweł II

¹³ Ibidem, s. 19.

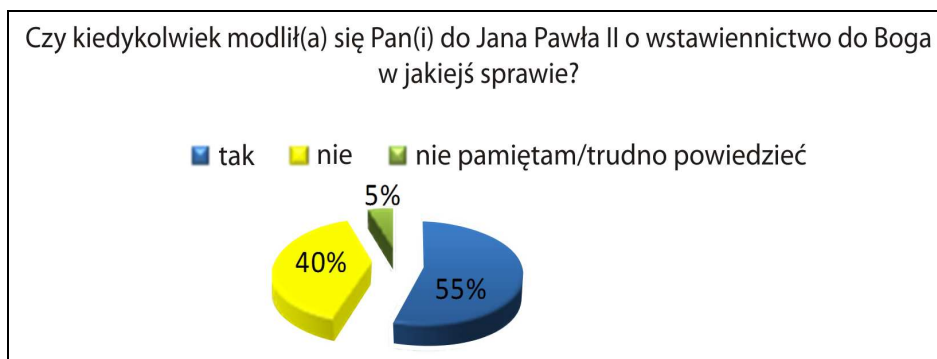
¹⁴ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o ustanowieniu 16 października Dniem Papieża Jana Pawła II, DzU nr 155, poz. 1296.

¹⁵ M. Zowczak, *Jan Paweł II – narodziny legendy*, „Literatura Ludowa” 1987, nr 1, s. 2–13.

¹⁶ „Rzeczpospolita”, 9 – 10 kwietnia 2005.

¹⁷ „Gazeta Wyborcza”, 9 – 10 kwietnia 2005.

Wielki. Natychmiast święty” („Gala”)¹⁸. Także prośby rodaków papieża o wstawiennictwo potwierdzają ich przekonanie o jego świętości. Rozkład odpowiedzi na pytanie o orędownictwo papieża w roku jego beatyfikacji prezentuje schemat 1¹⁹.

Schemat 1. Modlitwy za wstawiennictwem Jana Pawła II w 2011 r.

Źródło: *Czekając na beatyfikację Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS*, BS/49/2011, s. 7.

Przekonanie Polaków o tym, że Jan Paweł II jest święty, ujawniały ich działania. Miejsce pochówku osoby uważanej za świętą stanowi istotne miejsce pielgrzymek, w którym kumuluje się sacrum. Nawiedzając grób papieża, Polacy dotykali go różnymi przedmiotami, prawdopodobnie w nadziei, że przez to zostaną uświęcone (obraczki, różańce) i zyskają cudowną moc. Ponadto zostawiali przy nim zapisane modlitwy, które kierowali za pośrednictwem zmarłego do Boga²⁰.

Kult osoby, która uznawana jest przez wspólnotę za świętą, ujawnia się także poprzez umieszczanie jej wizerunku w obiektach sakralnych²¹. Wpisując się w tę zasadę, wizerunek papieża namalowano pośród świętych na obrazie znajdującym się w parafii Bobrek pod Oświęcimiem. Automatycznie budowało to przeświadczenie o jego świętości. Jedynie puste miejsce, w którym zakładano domalowanie w przyszłości aureoli, świadczyło o tym, że owa świętość nie jest jeszcze oficjalnie ogłoszona.

¹⁸ „Gala”, wydanie specjalne, 9 kwietnia 2005.

¹⁹ *Czekając na beatyfikację Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS*, BS/49/2011, s. 7.

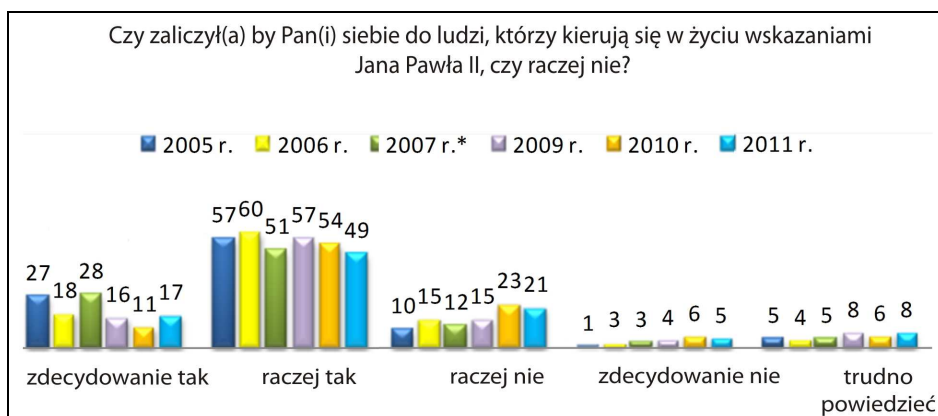
²⁰ M. Olszewski, *Liczy nie mają znaczenia*, „Tygodnik Powszechny” 2008, nr 15, s. 9; T. Bielecki, *Wracamy do niego*, „Gazeta Wyborcza”, 1 – 2 kwietnia 2006, s. 1.

²¹ H. Misztal, *Prawo kanonizacyjne według ustawodawstwa Jana Pawła II*, Wydawnictwo Diecezjalne, Lublin – Sandomierz 1997, s. 104–112.

Świętości zazwyczaj towarzyszy kult relikwii, choć nie jest on nakazany przez Kościół. Zanim Jan Paweł II został beatyfikowany, w jego kontekście oficjalnie nie rozważano kwestii relikwii I stopnia, ale gromadzono jego rzeczy, otaczając je szczególną atencją. Przedmioty należące do niego zbierał dominikanin o. Jan Góra i ostatecznie umieścił je w pokoju kaplicy w Domu Jana Pawła II na Polach Lednickich pod Poznaniem, między innymi piuszkę, chusteczkę, odcisk buta²².

Jan Paweł II jako nauczyciel

Jan Paweł II pełnił funkcję nauczyciela ze względu na urząd, który sprawował. Aspekt nauczania jest wpisany w papieską rolę. W kontekście niniejszego artykułu istotny jest jednak społeczny odbiór tej roli, a także odpowiedź na pytanie, czy Polacy w swoich przekonaniach i działaniach rzeczywiście odnosili się do niego jak do nauczyciela, a więc – czy realizowali zadania, które przed nimi stawiał.

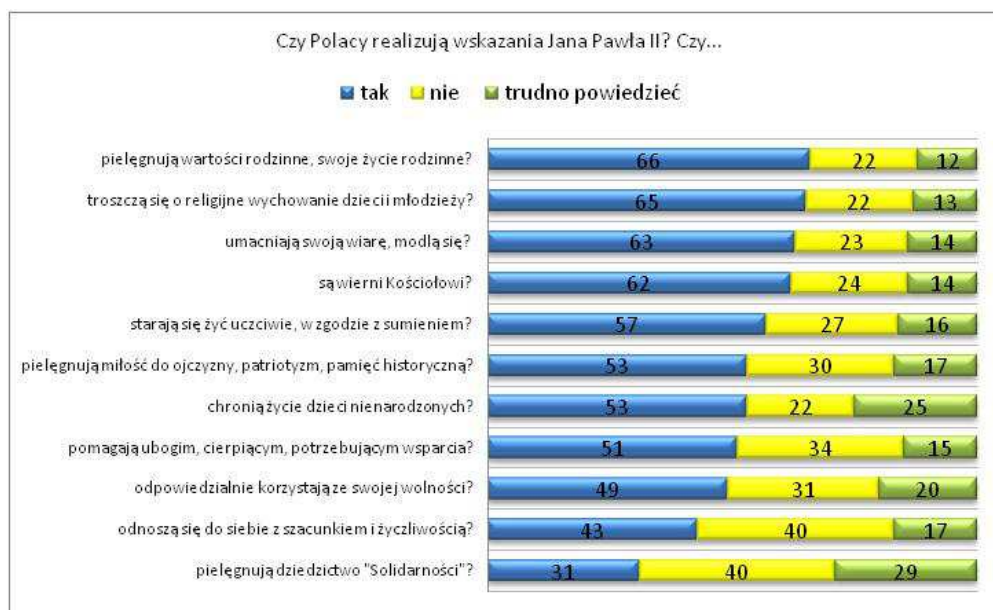
*W badaniu CMJPII w 2008 r. pytanie brzmiało: „Czy zaliczył(a) by Pan(i) siebie do ludzi, którzy kierują się w życiu wskazaniem papieża Jana Pawła II?”.

Schemat 2. Kierowanie się w życiu wskazaniem Jana Pawła II przez badanych, w latach 2005 – 2011 [%]

Źródło: *Wartości Polaków a dziedzictwo Jana Pawła II. Raport z badań społecznych Centrum Myśli Jana Pawła II w Warszawie*, Warszawa 2008, s. 61; *Jan Paweł II w pamięci i w życiu Polaków. Komunikat z badań CBOS*, BS/47/2010, s. 15; *Czekając na beatyfikację Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS*, BS/49/2011, s. 9.

²² <http://domjp2.lednica2000.pl/historia.html> (dostęp: 6.02.2009).

W badaniu przekonani stanowiących o pośmiertnej nauczycielskiej roli Jana Pawła II należy wziąć pod uwagę, że nauczyciel jest dla swoich uczniów przewodnikiem, przekazuje im wiedzę i wartości²³. Po śmierci papieża 79% badanych Polaków twierdziło, że zna treść jego nauczania²⁴. Także zdecydowana większość badanych (84%) deklarowała, że w swoim życiu kieruje się wskazaniami Jana Pawła II, w tym blisko 1/3 zapewniała o tym w zdecydowany sposób (schem. 2)²⁵. Aż 70% twierdziło również, że świadectwo życia i nauczanie papieża przyczyniły się do przemiany w ich życiu²⁶.

Schemat 3. Realizacja poszczególnych wskazań Jana Pawła II [%]

Źródło: *Wartości Polaków a dziedzictwo Jana Pawła II. Raport z badań społecznych CMJPII w Warszawie*, Warszawa 2009, s. 70.

Warto jeszcze przyrzeć się deklaracjom Polaków co do realizacji poszczególnych wskazówek wynikających z papieskiego nauczania. Szczegółowo przedstawia je schemat 3²⁷, który pokazuje, że nauczycielska rola papieża została

²³ Z. Kawka, *Między misją a frustracją. Społeczna rola nauczyciela*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1998, s. 33.

²⁴ *Refleksje...*, op. cit., s. 6.

²⁵ *Ibidem*, s. 7.

²⁶ *Ibidem*, s. 8.

²⁷ *Wartości Polaków a dziedzictwo Jana Pawła II. Raport z badań społecznych Centrum Myśli Jana Pawła II w Warszawie*, Warszawa 2009, s. 70.

spełniona. Wyraźnie widać, że w największym stopniu realizacja nauczania papieskiego odnosi się do sfery rodzinnej i wychowawczej. Z kolei najmniejszy poziom realizacji zauważany jest przez Polaków w odniesieniu do spuścizny związanej z „Solidarnością”.

Pojawiały się również inicjatywy związane z promocją nauczania papieskiego, kładące nacisk na pewien konkretny jego wątek lub poruszające różne aspekty. Były to między innymi konkursy z wiedzy o nauce papieskiej adresowane do najmłodszego pokolenia, czyli tych, którzy papieża znają z pośrednich przekazów. Szczególnie w krótkim okresie po śmierci papieża pojawiało się wiele publikacji o jego nauczaniu, ukazywały się wznowienia dzieł przez niego napisanych oraz nowe ich wydania. Ponadto organizowano wiele konferencji, które swą tematyką dotyczyły papieskiego nauczania, dziedzictwa, które po sobie zostawił oraz sposobu jego zagospodarowania przez rodaków.

Nauczyciel to także wzór do naśladowania dla podopiecznych. Przykładem na potwierdzenie tego stanowiska w odniesieniu do Jana Pawła II jest przyjmowanie przez niektóre szkoły jego imienia, co w założeniu ma służyć odwoływaniu się do wartości, które on realizował.

Trudno wykluczyć, że wskazane powyżej role są jedynymi obecnymi w świadomości Polaków. Zgromadzony materiał empiryczny przemawia jednak za sformułowaniem opinii, że są to role dominujące.

Warto zastanowić się, jak odnieść do katolickiej nauki o świętych tę wyjątkową sytuację, która w polskim społeczeństwie powstała po śmierci papieża. W liturgii katolickiej mówi się, mając na uwadze rzeczywistość niematerialną, że po śmierci życie człowieka się nie kończy, ale zmienia. Społeczna obecność papieża znajduje swoje odzwierciedlenie w idei chrześcijańskiej łączności ze świętymi. Polacy poprzez swoje przekonania i działania pokazywali, że bardzo chcą, by papież wciąż był obecny, a jego obecność ujawniała się w trzech wspomnianych rolach.

Teologia katolicka w nauce o obcowaniu świętych wyraża przekonanie, że w Kościele wszyscy wierni uczestniczą w świętości²⁸. Świętymi są ci, którzy otrzymali sakramenty, czyli chrześcijanie. Obcowanie świętych to łączność żywych, zmarłych i świętych, z którymi każdy człowiek może być w przyjaźni²⁹. Ci ostatni chętnie odpowiadają na to zapotrzebowanie, ponieważ chcą być proszeni o pomoc i wstawiennictwo³⁰. Komunia świętych polega na współuczestnictwie i współdziałaniu, co wyraża się w dwóch aspektach: w komunii między

²⁸ J. Fontabona, *Obcowanie świętych*, Jedność, Kielce 2006, s. 5.

²⁹ Ibidem, s. 6; F. Horak F., *Świętych obcowanie*, Catholic Publishing, Londyn, Ontario, b.r.w., s. 198.

³⁰ J. Fontabona, op. cit., s. 6.

świętymi i w komunii w rzeczach świętych. Najlepiej obcowanie świętych wyrażają dwa sakramenty: chrzest i Eucharystia³¹. Chrzest to pierwsze źródło komunii i początek wspólnoty. Z kolei dzięki Eucharystii człowiek jest w pełni włączony we wspólnotę, w Ciało Chrystusa.

Na płaszczyźnie społecznej święty jest pośrednikiem pomiędzy grupą bądź jednostką a siłą wyższą. Jest również obiektem kultu, wokół którego gromadzą się ludzie. Stanowi on wzór osobowy, w którym realizują się wartości najważniejsze dla grupy, a także przedstawiany do naśladowania. Jego rolą jest także wstawiennictwo, które jest możliwe dzięki relacji, w jakiej jest z Bogiem. Świadczy o tym następująca definicja roli świętych: *Ponieważ mieszkańcy nieba, będąc głębiej zjednoczeni z Chrystusem, jeszcze mocniej utwierdzają cały Kościół w świętości (...) nieustannie wstawiają się za nami u Ojca* (KKK 956)³². Takie ich zadanie wskazuje też soborowa konstytucja *Lumen gentium* (KK 49)³³. Wstawiennictwo nie polega jednak na tym, że święty pośredniczy między Bogiem a ludźmi czy przedstawia Jemu ich prośby. Bóg słucha modlitw człowieka ze względu na ziemskie zasługi świętych, których prosi o orędownictwo. Zadaniem świętych, według teologii katolickiej, jest też pomoc tym, którzy cierpią w czyśćcu. Oddają oni swoje zasługi i proszą Matkę Bożą oraz Jezusa, aby zostały wykorzystane na korzyść pokutujących³⁴.

Wstawiennictwo (orędownictwo) to pomoc duchowa i materialna, jakiej człowiek wierzący oczekuje od świętych³⁵. Prosi o tę pomoc w oficjalnych modlitwach Kościoła (litaniach) oraz prywatnych, kierowanych do nich przy ich grobach, relikwiach, wizerunkach czy miejscach, z którymi byli związani, a także w trakcie pielgrzymek do sanktuariów pod ich wezwaniem. Ponadto orędownictwo jednoczy katolików ze świętymi i innymi zmarłymi, a także jest nitką wiążącą człowieka z tym, co święte³⁶. Jest więc wyrazem obcowania świętych.

Polacy chcieli utrzymywać łączność z papieżem Janem Pawłem II po jego śmierci. Towarzyszyły temu względy religijne, ale także zwykłe, ludzkie przywiązanie do kogoś, kogo uważali za osobę bliską. Najlepszym, ale niejedynym przykładem potwierdzającym tę społeczną chęć pozostawania w łączności ze

³¹ Ibidem, s. 33.

³² *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallotinum, Poznań 1994, s. 235.

³³ *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen Gentium”*, [w:] *Sobór Watykański II: konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst polski*, Pallotinum, Poznań 1986, s. 154.

³⁴ S. Tassone, *Modlitwa ze świętymi za dusze czyścicowe*, Exter, Gdańsk 2009, s. 107.

³⁵ Z. Kobus, *Kult relikwii świętych*, „Anamnesis. Biuletyn Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów” 2005, nr 40, s. 96.

³⁶ P. L. Berger, *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, Nomos, Kraków 1997, s. 157.

zmarłym papieżem są modlitwy o wstawiennictwo. Zdecydowana większość inicjatyw, jakie miały miejsce w okresie od śmierci do beatyfikacji Jana Pawła II wpisuje się w to zapotrzebowanie. Tym samym widoczna jest analogia do idei łączności i komunii ze świętymi.

Bibliografia

- Berger P. L., *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, Nomos, Kraków 1997.
- Bielecki T., *Wracamy do niego*, „Gazeta Wyborcza”, 1 – 2 kwietnia 2006.
- Czarnowski S., *Dzieła: Kult bohaterów i jego społeczne podłoże. Św. Patryk, bohater narodowy Irlandii*, t. 4, PWN, Warszawa 1956.
- Czekając na beatyfikację Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS*, BS/49/2011.
- Fontabona J., *Obcowanie świętych*, Jedność, Kielce 2006.
- „Gazeta Wyborcza”, 9 – 10 kwietnia 2005.
- Horak F., *Świętych obcowanie*, Catholic Publishing, Londyn, Ontario b.r.w.
- Jan Paweł II w opinii Polaków. Raport z badań społecznych CMJPII*, Warszawa 2007.
- Jan Paweł II w pamięci i w życiu Polaków. Komunikat z badań CBOS*, BS/47/2010.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 1994.
- Kawka Z., *Między misją a frustracją. Społeczna rola nauczyciela*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1998.
- Kobus Z., *Kult relikwii świętych*, „Anamnesis. Biuletyn Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów” 2005, nr 40.
- Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen Gentium”*, [w:] *Sobór Watykański II: konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst polski*, Pallottinum, Poznań 1986.
- Kula M., *Ostatecznie trzeba umrzeć*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- Misztal H., *Prawo kanonizacyjne według ustawodawstwa Jana Pawła II*, Wydawnictwo Diecezjalne, Lublin – Sandomierz 1997.
- Olszewski M., *Liczby nie mają znaczenia*, „Tygodnik Powszechny” 2008, nr 15.
- Ostrowska A., *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*, IFiS PAN, Warszawa 1997.
- Owczarek P., *Karol Wojtyła – Jan Paweł II. Podhalańska opowieść o świętym. Od historii do mitu – studium antropologiczne*, Avalon, Kraków 2006.
- Refleksje i wspomnienia Polaków po śmierci Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS*, BS/99/2005.
- „Rzeczpospolita”, 9 – 10 kwietnia 2005.
- „Gala”, wydanie specjalne, 9 kwietnia 2005.
- Szpociński A., *Przemiany obrazu przeszłości Polski. Analiza słuchowisk historycznych dla szkół podstawowych 1951 – 1984*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1989.
- Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*, Znak, Kraków 2005.

Tassone S., *Modlitwa ze świętymi za dusze czyścicowe*, Exter, Gdańsk 2009.

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. o ustanowieniu 16 października Dniem Papieża Jana Pawła II, DzU nr 155, poz. 1296.

Wartości Polaków a dziedzictwo Jana Pawła II. Raport z badań społecznych CMJPII w Warszawie, Warszawa 2009.

Zawiła M., *Religia i śmierć*, Nomos, Kraków 2008.

Zowczak M., *Jan Paweł II – narodziny legendy*, „Literatura Ludowa” 1987, nr 1.

Netografia

<http://domjp2.lednica2000.pl/historia.html> (dostęp 6.02.2009).

Wartości Polaków a dziedzictwo Jana Pawła II. Raport z badań społecznych Centrum Myśli Jana Pawła II w Warszawie, http://www.centrumjp2.pl/wp-content/uploads/2013/02/CMJPII_raport_badania_spoleczne_III_2008.pdf (dostęp 6.02.2009).

Summary

The pope's life after death.

Postmortal roles of John Paul II as an expression of social and cultural element of catholicism

Man's death was a turning point. Living in a material dimension ends and begins a new life form. Each of religion indicates the status of the man 's death. On the other hand, here in the material world died already lives differently, memory, consciousness of others and their actions. This is particularly evident in the case of public figures.

A clear example of this was the experience of the death of Pope John Paul II and to commemorate it in the years following the death of the Poles. In the consciousness of the Pope's compatriots , and in their actions, John Paul II not only gone, but he was certain roles. Empirical studies conducted in the period between the death of the pope to his beatification allow to say that John Paul II was seen as a national hero, saint and teacher.

keywords: Catholic culture, John Paul II, national hero, postmortal role, saint, teacher

słowa kluczowe: bohater narodowy, Jan Paweł II, kultura katolicka, nauczyciel, rola pośmiertna, święty